

Adam Phillips

Unustamise Muuseum

Rousseau sissejuhatavas pühenduses tema 1754. aastal kirjutatud "Arutlusele ebavõrdsusest"¹ on üks kummaline — vähemalt tänapäeva lugeja silmis kummaline — lõik. Ta kõneleb roomlastest, "kõikide vabade rahvaste eeskujust", kes "ei suutnud end pärast Tarquiniuste rõhumise lõppu enam ise valitseda". Roomlastel kulus tükk aega, et õppida oma vabadust kandma, sest nad olid "türannia tingimustes kängunud või õigemini tooreks muutunud hinged". Roomlaste traumeeriv — ehkki Rousseau muidugi ei oleks seda sõna kasatanud — minevik täis toorest rõhumist ja tooruse all kannatamist, ning raskused, mida see neile põhjustas endi vaba valitsemise juures, juhivad Rousseau kummalise soovini. "Seepärast," kirjutab ta, "oleksin otsinud endale sünnipaigaks õnneliku ja rahuliku vabariigi, mille algusajad kaoksid nii-öelda aegade hämarusse —, mida poleks tabanud muud katsumused peale niisuguste, mis kasvatavad elanikes vaprust ja isamaa-armastust ning karastavad neid, ja mille kodanikud, olles juba ammu harjunud targa iseseisvusega, poleks mitte lihtsalt vabad, vaid ka väärt vabad olema."²

Nagu alati, on siingi Rousseau vasturääkivused ja hämarapärased sama kõnekad kui ta selgelt sõnastatud väited. Kas see ihaldatud maa on õnnelik ja rahulik vabariik sellepärast, et ta ajalugu on hämarusse kadunud? Kas see vabariik on õnnelik ja rahulik sellepärast, et on pidanud kannatama üksnes niisuguseid katsumusi, mis on toonud välja parima, mida temas on, ja kui nii, miks siis on vaja, et see ajalugu oleks kadunud? Roomlaste näidet silmas pidades on selge, et Rousseau arvates on halb ajalugu vabariigile halb: väide, millel on loomulikult tõsiseid tagajärgi, kui võrd — nagu Rousseau ja tema lugejad hästi teavad — nii häirimatu minevikuga ühiskondi leidub väga vähe, kui üldse (sellest tõigast annavad, oma püüdes seda ähmastada, tunnistust kuldajastu müüdid). See, mis tänapäeva lugejale siin kummastavalt mõjub, on Rousseau väljendatud veendumus, et hea tulevik — "õnnelik ja rahulik vabariik" — sõltub just kaotsiläinud minevikust; teisisõnu minevikust, mis on unustatud ja õigupoolest peabki olema unustatud, sest igasugused tõendid sellest on kaotsi läinud. Tänapäeval kipume oma kadunud minevikku pigem taga kahetsema ja kartma, vältima ja tagasi võitma. Unustamist ümbritseb nii isiklikus kui ka poliitilises elus omamoodi ebausklik hirm. Isegi need, kes ei usu enam, et meid oleks võimalik päästa, eeldavad, et mälu saab meid aidata, et mäletamine on viimane meile alles jäänud riise lunastusmüüdist. Katsetesse minevikku tühistada või seda dogmaatilisel asendada meile paremini sobivate versioonidega möödunust suhtuvad praegu paljud inimesed umbusklikult — isegi need, kes usuvad, et ajalookirjutamine ei saagi iial olla midagi enam kui mineviku ümberkirjutamine, et igasugune ajalugu on revisionistlik ajalugu ja küsimus on ainult selles, mis eesmärki see revideerimine täidab, millised taotlused sealjuures mängus on. On selge erinevus holokaustieitajate ja nende ajaloolaste vahel, kes tahavad täpselt välja selgitada, kui palju inimesi just koonduslaagrites hukati, aga ikkagi võib meil olla vaja teada, milles täpselt nad

— olgu teadlikult või alateadlikult — meid (ja iseendid) veenda tahavad. See, mida meid õhutatakse mäletama, on seotud sellega, kuidas meid õhutatakse elama. Elu juurde, mida me eelistame, käib teatav eelistatavate mälestuste kogum. Nii tahtlikud kui ka tahtmatud — see tähendab nii heakskiidetavad kui ka mahalaidetavad — mälestused peavad alati silmas mingit tulevikku.

Seega kui me ütleme, et kõik peaksid mäletama holokausti, tuleb meil võimalikult selgesti näidata, mis tagajärgi me selle mäletamisega taotleme. Me teame näiteks, et kuigi öeldakse, et need, kes mineviku unustavad, võivad seda korrata, ei tähenda see veel, et need, kes minevikku mäletavad, seda korrata ei võiks. Niivõrd kui nad seda üldse kordavad — ja mitte kõiki traumasid ei korrata, kui me just ei defineerigi traumat kui midagi ennastkordavat —, kordavad nad seda teistmoodi. Seda pilti silme ees hoides kipume mõtlema, et need, kes minevikku mäletavad ja kordavad, näevad selles mingit restaureerivat, taaselustavat, pühitsevat, ümbervaagivat või muud niisugust akti, sellal kui need, kes on mineviku unustanud — või selle alla surunud, nagu me nüüd traumaohvrite puhul ütleme —, teevad seda tõenäoliselt ise teadmata, et nad seda teevad. Neid võib pidada abituiks, millegi iseendale teadvustamatu meelevallas olijaiks, mida nad tunnevad end sunnitud olevat kordama. Müüt lunastavast mälust eeldab, et kohutava sündmuse — pärispatu, kultuurilise või isikliku trauma — mäletamine ja meeles kandmine peab selle kordumist leevendama või isegi ära hoidma. Trauma mäletamine tähendab elu ümberkujutamist nii, et see hõlmaks traumat, täpselt nagu kuriteo mäletamine tähendab seaduse mäletamist, mida ei oleks tohtinud rikkuda.

Müüdi taga lunastavast mälust varjub soovmõtlemisest kantud usk, et see, mida peab mäletama — see, kui me mäletame õigeid asju õigel viisil —, toetab meie heaolu ja isegi vooruslikkust. Õigel viisil mäletamine pakub meile niisugust elu, nagu me tahame. Selline mäletamine võib meid isegi paremaks muuta. Samas aga me nii-öelda mingi teise ajupiirkonnaga teame, et mälu ei saa kunagi olla vooruslikum kui tema kasutajad. Natsid tegi oma aaria päritolumüüti ümber töödeldes teoks oma mäletamisversiooni; ei nende jõhkruste rekonstrueerimine, dokumenteerimine, tunnistamine, analüüsimine ega avalikustamine ei paista nende määra ega ulatust pisendavat. Praegu on natsism lihtsalt üks paljudest — nii poolt- kui ka vastuargumenteerimiseks kättesaadavaist — ikonograafiatest ja ideoloogiatest kultuuriväljal. Kinnismõteline keskendumine mälule teeb meid pimedaks mälu kuritarvituste ja unustuse kasulikkuse suhtes. Teatud asjade kohta — ja võib-olla on holokaust üks paljudest niisugustest — ei peaks me küsima mitte, kuidas neid tuleks mäletada, vaid kuidas neid tuleks unustada.

Me kardame (nüüdisajal), et äkki ei oska me õigesti unustada või et unustamine ei ole võimalik; muidugi võib selle taga seista soov, et jõhkraid kuritöid ei tohiks unustada, — et nendena, kes tõesti suudavad selliseid asju unustada, oleksime iseendale talumatud. Me kipume unustama kogemusi, mis on meie jaoks liiga võimsad, psühholoogia lihtsustavas keeles väljendudes — liiga nauditavad või liiga valulikud. Me võrdsustame selle, mida saab unustada, kas tühise või talumatuga; ja talumatu paigutamiseks on meil sellel pildil koht olemas; kuid samal ajal me usume, et see (mälestus, kogemus, iha) on ikka seal kusagil olemas ja võimeline taas esile kerkima. Ja meil on olemas koht ka tühise paigutamiseks, sellest edukalt vabanemiseks ("kõige mäletamine on üks hulluse vorme," ütleb üks tegelasi Brian Frieli näidendis "Translations"³). On kummitama jäävat ja on kõrvaleheidetavat; ja alati ei ole meile antud ise otsustada, kumb on kumb. Ja vahest enam kui kõik muu on just see põhjuseks, miks inimeste mäletama sundimine — üsna samamoodi nagu nende söömagi sundimine — on nii väheveenev ja moraalselt nii küsitav

ühekorraga.

Tahtes, et saksa rahvas mäletaks holokausti ja et ta mäletaks seda kui midagi kohutavat, ütleme talle parimal juhul umbes nii: me kipume alati unustama oma osavõtlikkust teiste suhtes, ja võib-olla on just meie osavõtlikkus teiste suhtes see tegelik trauma, mille unustamise nimel oleme valmis tegema mida tahes. Teie ei tohi seda enam kunagi unustada. Halvimal juhul käime võib-olla — kõige kenamal võimalikul kombel — taliooniseaduse järgi, piinates piinajaid ja saades ise üheks versiooniks nähtusest, mille ees me õudust tunneme (võib-olla ei ole päris juhuslik, et süütunde muudab inimesi sageli agressiivseks ja et seepärast võib nendes süütunde tekitamine sageli esile kutsuda just seda, mida püüti ära hoida). Inimesi mäletama sundides kiputakse eeldama, et nende reageeringuid mälestustele saab ette välja arvestada. Püütakse planeerida lahendusi, ehkki etteplaneeritud lahendused ongi tegelikult osa probleemist. Sunnitud mäletamine — absurdne kujutelm, nagu võiks keegi oma personaalse ajaloo pähe õppida, pealegi veel korrektses versioonis — tekitab ajaloo ees hirmu: igati põhjendatud hirmu, et minevik on korduvalt ja erinevalt ümber tõlgendatav. Et see, mida me mäletame ja kuhu see mälestus võib viia — nii see, mida meie võime peale hakata mälestusega, kui ka see, mida mälestus võib teha meiega —, on ettenähtamatu. Niinimetatud liberaalsed demokraatiad ei pääse tõsiasja eest, et mõned nende liikmed tahavad mäletada holokausti kui inspiratsiooniallikat. Teisisõnu, mälu ei ole üks instrumentaalse mõistuse vorme. On täiesti arusaadav, et kui asi puudutab holokausti, siis mõned ei taha, et inimesed oma peaga mõtleksid; holokausti küsimuses peab valitsema konsensus, kõik muu mõjub jubedusttekitavalt. Kas kellelgi on siis praegu võimalik holokausti kohta oma arvamust omada? Keegi ei ärgita holokausti ohvreid sõjakalt, et nad meenutaksid oma sõnul väljendamatuid kogemusi, ja meenutaksid neid pealegi veel teatud kindlal viisil — ja nii ongi õige. Aga mida me siis tahame holokausti toimepanijailt ja nende järeltulijailt?

Üks, mida me tahame, on niisugune mäletamisviis, mis teeks holokausti kordumise võimatuks. Kuid võib-olla on see nõue ise — sarnanedes pigem eksortsismi kui dialoogiga — ühtaegu liiga heidutav ja liiga ebarealistlik. See võib tõepoolest olla suguluses Rousseau igatsusega ajaloo kaotamise järele. Kui igale üksikule sakslasele öeldakse ette, mida ta peaks mäletama ja mida sellega seoses tundma, on vähe tõenäoline, et igaühe lugu ja kogemus kogu selle keerukuses saaks ära räägitud. Konflikt asendub allaheitliku soostumisega — isegi või iseäranis nende miljonite niinimetatud kõrvalseisjate seas, kelle kokkumäng režiimiga piirdus toimuva suhtes silma kinnipigistamisega. Nagu igasugune indoktrineerimine, on ka pealesunnitud mäletamine hirm mälu ees, selle ees, mida mälu nii-öelda omapead jäetuna võib välja kaevata. Mälu omapead jätmiseks on vaja unustust: unustuse ajalast vahemaad, läbiseedimist, mööndusi. Andmaks võimalust mälule — mittealustuvale, mittekunstlikule mälestusele —, tuleb lubada unustamist. Ent võib-olla ei ole mälule võimaluse andmine see, millega me praegu oleksime valmis riskima. Pärast nii paljusid mälestusmärke oleks nüüd ehk väärt kaalumist, mille muuseum võiks olla Unustamise Muuseum?

---

¹ Eesti k-s: J. J. Rousseau, Arutlus inimeste ebavõrdsuse päritolust ja põhjustest. Tlk M. Lepikult. *Akadeemia*, 2008, nr 9, 11, 12. Tõlget on pisut muudetud.

² Sealsamas, nr 9, lk 2078.

³ Lavastatud Pärnu teatris Endla 1984. aastal pealkirja all "Tõlkijad". *Tlk.*

Published 2009-12-10

Original in English

Translation by Triinu Pakk

Contribution by Vikerkaar

First published in Vikerkaar 10-11/2009 (Estonian version); Index on Censorship
2/2005 (English original)

(c) Adam Phillips / Vikerkaar

(c) Eurozine